

Ernst van Altena

Dankwoord bij de aanvaarding van de Martinus Nijhoffprijs 1965

Ernst Rudolf van Altena (1933-1999) begon als reclametekstschrijver, maar groeide uit tot een zeer productief dichter, schrijver en vertaler. Alleen al tussen 1985-'95 vertaalde hij 150 boeken. Zijn grootste bekendheid kreeg hij als vertaler van chansons van Jacques Brel ('Laat me niet alleen', 'Het vlakke land'). Naar eigen telling vertaalde hij zo'n 1500 chansons en hij gaf het chanson zijn Nederlandse naam luisterlied. In verscheidene radio- en televisieprogramma's stelde hij poëzie en chansons centraal en hij schreef ook zelf diverse cabaretteksten en chansons. Hij was van vele markten thuis en had weinig op met het onderscheid tussen hoge en lage kunst (toen nog met een grote en een kleine 'k'). Zo vond hij dat de smartlappen die hij had geschreven ter omlijsting van de voorstelling De Twee Wezen van de Nederlandse Comedie gezongen moesten worden door de Zangeres Zonder Naam, maar dat moest 'in Haagse Kringen' toen nog echt door een acteur gebeuren. (Later heeft de ZZN ze toch nog op de plaat gezet.) Verder vertaalde hij toneelstukken van onder meer Edward Albee, Molière en George Bernard Shaw. Voor zijn versie van Warenar van P.C. Hooft (1966) introduceerde hij het woord 'hertaling', dat hij eerder al gebruikt had in het tv-programma over Breero en later voor Reinaert de Vos. Zelf schreef hij twee romans. Hij geldt als een 'ambassadeur van de Franse cultuur' in Nederland en werd in Frankrijk tot tweemaal toe geridderd. Naast de Nijhoffprijs ontving hij voor zijn vertaalwerk in 1994 de Hiëronymusprijs. Ook was hij Ridder in de Orde van Oranje Nassau. Hij was actief als bestuurder, onder meer van de Vereniging van Letterkundigen, het Fonds voor de Letteren en diverse andere belangenverenigingen voor schrijvers en vertalers. Daarbij streefde hij bevlogen naar 'versterking van het auteursbolwerk tegenover hebzuchtige exploitanten', aldus 'mister Lira' Kees Holierhoek, die nog altijd zegt veel van hem geleerd te hebben. VertaalVerhaal dankt Marian van Altena-Fritschy voor haar hulp en voor de toestemming dit dankwoord hier te mogen publiceren.

Dankwoord bij de aanvaarding van de Martinus Nijhoffprijs 1965

Er wordt wel eens gesteld dat vertalen een ondankbaar werk zou zijn. Daar ben ik het niet mee eens. Ik ben vaak juist bijzonder dankbaar dat ik vertalen mag en zulks dan even los van de materiële consequenties. Ik ben nog veel meer dankbaar, dat ik hier vanavond sta. Want dat de jury van de Martinus Nijhoffprijs mijn François Villon-vertaling de Nijhoffprijs 1965 waardig keurde, is voor mij méér dan een aansporing of een erkenning.

Ik schat de waarde en het belang van deze ereprijs bijzonder hoog. Als een van de jongste vertalers ben ik opgegroeid met en mede gevormd door het vertaalwerk van degenen die vóór mij de Nijhoffprijs ontvingen. Vooral de toneelvertalingen van Dolf Verspoor, Bert Voeten en Mr. Evert Straat, hebben op mij – als sterk in het theater geïnteresseerde – een grote invloed uitgeoefend.

Maar er zijn meer redenen voor mij om extra dankbaar te zijn over deze bekroning. Helaas heb ik de man wiens naam aan deze prijs verbonden is, Martinus Nijhoff, niet persoonlijk mogen kennen. Maar uit zijn werk weet ik dat hij evenals ik gefascineerd werd door de Franse letterkunde van de late middeleeuwen, door François Villon en Charles d'Orléans. Bovendien ken ik het geluk zeer goed bevriend te zijn met mevrouw Georgette Nijhoff-Hagedoorn, die mij – toen ik eenmaal aarzelend begonnen was met een paar Villon-balladen – stimuleerde tot dóórzetten, mij voorzag van belangrijk materiaal over Villon en mijn vertaalkind van de wieg tot de zelfstandigheid als peetmoeder bijstond.

Er is nog een reden waarom ik deze bekroning graag met beide handen accepteer: Nederland – ik heb niets of althans weinig tegen ons land, maar de waarheid mag gezegd – Nederland is meen ik bij uitstek een vakjesland. Wie met een vliegtuig uit het buitenland naar ons eigen land terugkeert, ziet onmiddellijk dat hij boven Nederland is, omdat het land zo keurig verkaveld blijkt. De 'ruimtelijke ordening' is perfect. Maar ook de letterkundige akker is in dit land welhaast al te netjes verkaveld en ik ben mijn carrière begonnen op een perceel dat hier níét tot de letterkunde gerekend wordt. U weet wellicht dat ik cabaretliedjes schrijf, dat ik mijn eerste bekendheid verwierf met vertalingen en/of bewerkingen van chansons van Georges Brassens, Jacques Brel, Guy Béart en anderen. Daarmee zat ik dus in het vakje van de kleine ka... en waag het eens eruit te komen als je durft!

Toen mijn Villon-vertaling de boekhandel en de kritiek bereikte, ben ik bang geweest. Bang geweest voor de stemmen die zouden komen vertellen dat een kleine ka'er, een grappenmaker, een lichte muzist, zich niet mocht vergrijpen aan 'de schoonste voortbrengselen van de Europese cultuur'. Ik had met mijn angst niet helemaal ongelijk, maar het is meegevallen. En mijn dank gaat nu vooral uit naar de jury van de Nijhoff-prijs, die kennelijk aan dit toch wel bestaande parti-pris geen aandacht geschonken heeft.

Zoals een Prévert en een Aragon in Frankrijk kans zien om de lichte en de minder-lichte muze gelijkkelijk te dienen, zoals anderszins in Frankrijk het werk van

Brassens, Ferré, Brel en zelfs Aznavour uitgegeven wordt in de serie 'Poètes d'Aujourd'hui', zo hoop ik in de toekomst door te gaan met het dienen van twee muzen, nu zelfs door een bekroning gestijfd in dat kwaad.

Alle Nederlandse vertalers – en als ik 'vertalers' zeg, tel ik die spijtig genoeg nog altijd op m'n tien vingers – beijveren zich de laatste tijd in het geven van spitse formuleringen, die moeten vertellen wat een vertaler en wat een vertaling is. Het zou vechten tegen de bierkaai zijn, te proberen die definities te overtreffen. Ik ben het eens met Bert Voeten, als hij zegt: 'Een vertaler is iemand die in de huid van een ander kruipt, zonder de eigen huid te verliezen.' Ik ben het eens met Dolf Verspoor waar hij stelt: 'De vertaler is een dirigent die een partituur interpreteert.' En ik ben het al evenzeer eens met Adriaan Morriën, van wie o.a. de uitspraak is: 'Een vertaler is iemand die een woord dat hij al ként in het woordenboek opzoekt.'

Ik wil daar wel graag een paar stellingen bijvoegen. De vraag: 'Hoe vrij moet een poëzie-vertaler vertalen', beantwoord ik gewoonlijk met het even vrijblijvende als onjuiste antwoord: 'Alleen als hij té vrij vertaalt, is hij vrij genoeg.' Een poëzie-vertaler dient stil te staan bij het wezen van de poëzie. Poëzie is voor mij de vonk die overspringt als twee woorden kortsluiting maken. Wanneer ik als vertaler twee kortsluitende woorden letterlijk vertaal, met als resultaat dat in onze eigen taal de kortsluiting uitblijft, dan faal ik. Ik vertaal dus niet de woorden, maar de kortsluiting, in de hoop een vonk op te wekken. Onnodig is te zeggen dat spelen met hoogspanning levensgevaarlijk is. Mag ik er nog een vergelijking aan toevoegen: een vertaler is als een stayer achter grote motoren; hij zit veilig achter de rug van zijn grote voorganger, maar hij moet wel ontzettend hard trappen.

Voorts is er de wetenschappelijke stelling die ook nogal eens tot de poëzie- en vertaalkritiek doordringt, als zou 'vertalen een onmogelijkheid zijn, omdat iedere taaluiting in zijn uniciteit onherhaalbaar is'. Die stelling is wetenschappelijk verantwoord en dus waar en dus onzin. Het bestaan van een vertaalcultuur, vooral in het buitenland maar de laatste jaren mede onder invloed van de stimulerende Nijhoffprijs ook in eigen land, is niet te ontkennen. Zouden we dat wel doen, dan ontkennen we de aanwezigheid van een groot deel van het hier vergaderde gezelschap.

Het vertalen is geloof ik niet gediend met een wetenschappelijke benadering, maar veeleer met een emotionele. Bovendien geloof ik dat de vertaler een bijzonder grote sociaal-pedagogische functie heeft. Door mijn cabaret- en toneelwerk, door mijn radio- en televisiewerk ook, onderga ik het rechtstreekse contact met het lezers-, hoorders- en kijkerspubliek vaak aan de lijve. Ik weet dat vertalers die belangrijk werk van buitenlanders toegankelijk maken, kunnen rekenen op de dankbaarheid van een publiek dat anders van deze cultuuruitingen verstoken zou blijven. Dat geldt natuurlijk vooral voor vertalers die uit onbekende talen vertalen.

Maar laten we ons toch geen illusies maken over de werkelijke kennis die ons 'polyglotte' volk heeft van Frans, Duits of Engels. Wie in Parijs een hotelkamer met een of twee bedden kan bestellen, leest nog geen Baudelaire, Rimbaud of Villon. In een radiodiscussie tussen een aantal schrijvers werd nog niet zolang geleden gesteld dat de 'ideale' poëzievertaling een prozasamenvatting van de inhoud zou zijn, met

behulp waarvan de lezer dan in het oorspronkelijke vers de poëzie zou kunnen achterhalen. Voor een publiek dat wellicht het ABC, maar in elk geval niet het XYZ van een taal kent, zou zo'n uitgave letterlijk waardeloos zijn. Voor de talenkenners is zo'n uitgave overbodig. Ik acht het een zinloze en onartistieke suggestie.

Met een klein voorbeeld kan ik u illustreren hoezeer een vertaling de afstand tussen schrijver-van-toen en lezer-van-nu verkleint. Tussen mijn (vergeeft u mij het woord) tv-fanmail, vond ik laatst een brief van een lieve teenager die mij schreef: 'Meneer van Altena, u kent zoveel Fransen. Kunt u mij niet helpen aan een foto met handtekening van François Villon?'

Tal van vertalers hebben er vóór mij al op gewezen dat letterkundig vertalen niet zozeer een kwestie is van kennis van de vreemde taal, alswel van de eigen. Aangezien ik de middelbare school verliet met een vier voor Frans op mijn eindlijst, moet ik het daar wel hartgrondig mee eens zijn. Schrikt u niet, ik heb kans gezien mijn Franse kennis wat te polijsten, maar als ik de taal moet spreken, geldt voor mij nog altijd de uitspraak van Wim Sonneveld: 'Sinds Sodom en Gomorra is er niet zo met de geslachten geknoeid als door mij...'

Desondanks vertaal ik en hoop ik te blijven vertalen. Want ik vind het fascinerend werk dat je bovendien tot een meer genietend lezer maakt. De vertaler is de b ste lezer die een auteur zich kan wensen.

Mag ik besluiten met nogmaals mijn dank en erkentelijkheid uit te spreken aan het Bestuur van het Prins Bernhard Fonds en de Jury van de Martinus Nijhoffprijs die mij deze bekroning toezwaaiden? En dan graag méer dan dank aan mevrouw Georgette Nijhoff-Hagedoorn, die mij niet alleen aanmoedigde, maar die bovendien bereid was vanavond enkele van mijn Villon-vertalingen voor te lezen.

Dankbaar ben ik eveneens Chris de Ruig van Uitgeverij van Ditmar, die zoveel werk verzet heeft voor mijn Villon-uitgave en die mij stimuleert, evenals de uitgevers Broekman en de Meris en Geert Lubberhuizen van de Bezige Bij, die allen tezamen zorgen dat u ook in de toekomst hopelijk nog iets van mij zult horen.

De VPRO-televisie dank ik voor de vrijheid die ze mij laat bij het samenstellen van mijn programma's, waarvan er in 1964 liefst drie aan François Villon gewijd waren. En tot slot dank ik het Haagse Gemeentebestuur bij voorbaat voor de receptie, die het mij mogelijk maakt al deze dank met een goed glas te beklinken.